

УДК 72: 111.852

к. арх., доцент Осиченко Г.О.,
Полтавський національний технічний університет
імені Ю. Кондратюка

СТРУКТУРА ЕСТЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Визначена структура естетичної оцінки міського середовища, що складається з часткових оцінок: раціональних та сенсорних. Естетична оцінка відноситься до сублімованих оцінок, що заміщують часткові оцінки, інтегруючи їх у нову якість.

Ключові слова: естетична оцінка, міське середовище, естетичні уподобання, раціональні оцінки, сенсорні оцінки, сублімовані оцінки.

Постановка проблеми. Важливість міського середовища не обмежується тільки тим, що в його просторах підтримуються певні фізичні умови, сприятливі для людини, а за допомогою речей і просторів задовольняються матеріальні і духовні потреби людини. Міські простори несуть в собі також інформацію, яка виражає естетичні і моральні ідеали та ціннісні норми епохи, допомагає суспільству підтримувати соціально прийнятні типи поведінки, закріплює традиції культури, ціннісні відносини і передає цю інформацію наступним поколінням. Тому ставлення людини до навколишнього середовища пов'язано завжди з цінностями, в тому числі естетичними. Не буде перебільшенням сказати, що проблеми формування міського середовища по суті своїй – це проблеми людей і людських цінностей. Естетичні проблеми архітектури з повнотою розкриваються саме в ціннісному аспекті, що й становить предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Проведене дослідження є складовою частиною плану НДР кафедри ДАС і М ПолтНТУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цінності та ціннісних орієнтацій досліджувалися головним чином в логіці, де під оцінкою звичайно розуміють судження про цінності. Проблема того, як розуміти цінність, є предметом аксіології - філософського вчення про природу цінностей, їх місці в реальності та структурі ціннісного світу, тобто про зв'язок різних цінностей між собою, із соціальними і культурними факторами і структурою особистості. Все різноманіття предметів людської діяльності, суспільних відносин і включених в їх круг природних явищ може виступати у якості предметних цінностей, тобто оцінюватися в плані добра і зла, істини і не істини, краси і потворного, допустимого або забороненого, справедливого чи несправедливого тощо. Граничні типи цінностей зафіксовані в аксіології в поняттях Істина, Добро,

Краса, Користь. Ці цінності єдині у своєму роді, з найдавніших часів вони використовуються людством, притаманні всій його історії і відносяться до ціннісних універсаліїв.

Естетичні цінності предметно-просторового середовища розглянуті в роботі А. Іконнікова [1], в якій визначена залежність між морфологією об'єктів і їх цінністю, виявлені типи сприйняття предметно-просторового середовища, але специфіка естетичної оцінки не розглядалася. Оцінка міського середовища вивчалася в роботі Дж. Насара «Оціночний образ міста» (Jack L. Nasar., «The Evaluative Image of the City», 1988) [2]. В ході опитувань респондентів виявлено ознаки міського середовища, що визначають його позитивну оцінку. Однак в архітектурних дослідженнях не виявлена структура оцінки міського середовища. З іншого боку треба зазначити, що ціннісні структури закріплюються в мові, в його семантичних або синтаксичних структурах, тому для аналізу структури оцінки будь-якого об'єкта можливе залучення матеріалів лінгвістичних досліджень. В даному випадку використовувалися робота О.Вольф [3], присвячена проблемі оціночних значень і способів їх вираження в мові, і роботи Н.Аругтюнової [4].

Таким чином, актуальність дослідження визначається теоретичними прогалинами, які склалися у вивченні аксіологічного аспекту сприйняття міського середовища, зокрема, структури його естетичної оцінки, та необхідністю наукового обґрунтування формування міського середовища за законами краси.

Мета статті – визначення структури естетичної оцінки міського середовища.

Виклад основного матеріалу. Естетична оцінка виражається в двох формах: за допомогою почуттів і за допомогою *естетичного судження* (вербальна оцінка об'єкта в структурі понять людини, що включає думку про естетичні якості об'єкта) [7]. Вона об'єднує раціональне, теоретичне і чуттєве воедино. Лише в естетичних відносинах людина виступає у єдності, як єдина, раціонально-емоційна, істота, яка відноситься до об'єкта в єдності його сутності і явища (рис. 1). Естетична оцінка припускає 2 ряди частково оціночних ознак об'єкта: емоційні та раціональні. При цьому естетичне судження, що відноситься до когнітивного аспекту сприйняття, є вже самим по собі перекладом почуттів людини в символічну форму - мову. Ще О. Потебня зауважив, що «слово - це засіб апперцепції» [6]. Навіть якщо ми не висловлюємо естетичне судження вголос або не осмислюємо емоції, що виникають під впливом середовища, вже просто впізнавання об'єкта є апперцепцією, частиною когнітивного процесу, класифікацією і перекладом візуального образу об'єкта в мовні поняття, тобто символізацією.

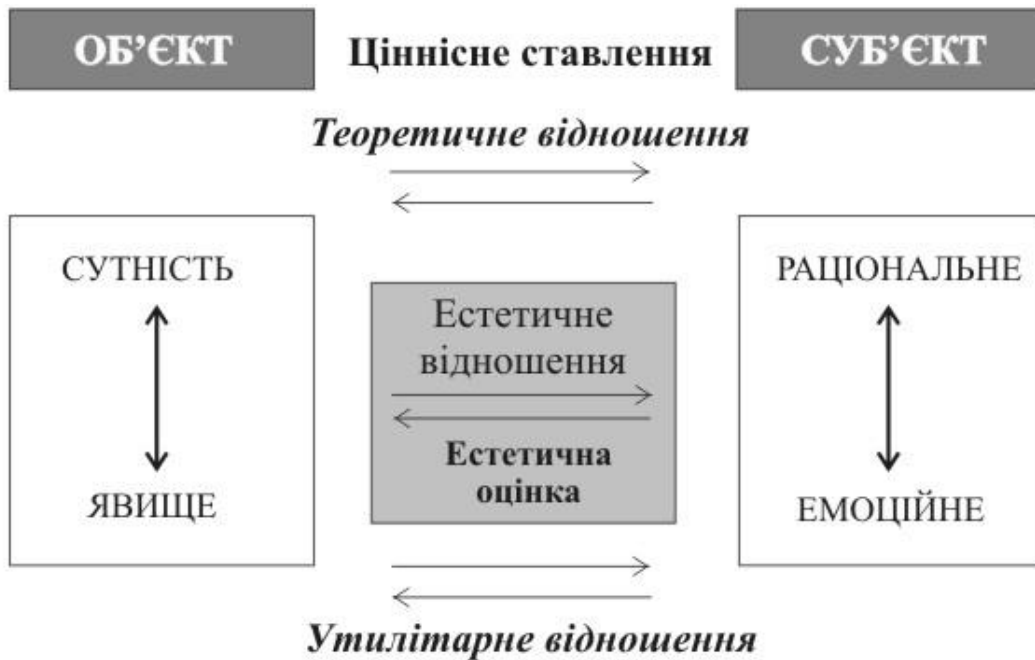

Рис. 1. Три типи відносин об'єкта і суб'єкта та місце стетичної оцінки (опрацьовані матеріали М. Крюковського, Н. Александрова)

В основі оціночної модальності будь-якого об'єкта лежить формула:

$$A \ r \ B,$$

де A - це суб'єкт оцінки, B її об'єкт, а r оціночне ставлення, яке має значення «+» і «-» або «добре» / «погано». У даному випадку оціночне ставлення виражається як «красиве» (+) або «негарне» (-), «подобається» – «не подобається».

Суб'єкт оцінки, з точки зору якого дається оцінка, буває експліцитний або імпліцитний - це індивід чи соціум. Суб'єктом оцінки може виступати: індивід, частина соціуму, соціум, людство. Але в даній статті розглядається рівень естетичного сприйняття окремої людини, тобто мікрорівень.

Об'єкт оцінки - міське середовище, що відрізняється декількома ієрархічними рівнями і відповідними їм масштабами: мікрорівень, мезорівень та макрорівень (місто в цілому). Одиницею сприйняття міста на будь-якому рівні є зоровий вид.

У модальну рамку оцінки імпліцитно входить **шкала оцінок**, норми і стереотипи, на які орієнтована оцінка в соціокультурних уявленнях суб'єкта.

У наукових дослідженнях зазвичай згадується 2 види оцінок: абсолютна і відносна. У формулюваннях першої оцінки використовують терміни «добре - погано», другої - «краще - гірше». В абсолютній оцінці бере участь один об'єкт, а в порівняльній - як мінімум два об'єкти або різні стани одного і того ж об'єкта.

Порівняльна оцінка заснована на зіставленні об'єктів та їх ознак один з одним. Але абсолютна оцінка все одно містить імпліцитне порівняння, засноване або на спільності соціальних стереотипів («суспільна експертиза»), або на особистому смакові суб'єкта («особиста експертиза»), або на його попередньому естетичному досвіді [7].

Оцінка міського середовища визначається наступною структурою частково оціночних значень: група сенсорних оцінок, група раціональних оцінок, група сублімованих оцінок міського середовища (рис.2).

Сенсорний рівень оцінки має таку структуру:

- 1) гедоністична оцінка - почуття задоволення і насолоди, що виражається за допомогою предикатів: *приємно - неприємно, привабливо - непривабливо*;
- 2) психологічні оцінки, які поділяються на **інтелектуальні**, які відповідають активаторам емоції інтересу (*цікаво, банально, захоплююче*), та **емоційні** (*радісний - сумний, похмурий, динамічний - статичний* і т.д.).

Раціональний рівень відрізняється більш складною структурою і включає:

- 3) когнітивну оцінку (*зрозумілий – незрозумілий* тощо);
- 4) утилітарну оцінку (*корисний - даремний, зручний - незручний, комфортний – некомфортний* тощо);
- 5) нормативно-екологічну оцінку, що пов'язана з безпекою та санітарним станом середовища (*безпечно - небезпечно, чисто - брудно, здоровий – нездоровий* тощо);
- 6) телеологічну оцінку (*ефективний - неефективний, вдалий - невдалий* і т.д.).

Сублімовані або інтегративні оцінки включають:

- 7) естетичну оцінку, засновану на синтезі сенсорних і психологічних оцінок (*гарно-негарно, красиво - некрасиво* тощо);
- 8) етичні оцінки, які передбачають відповідність моральним нормам (*справедливо - несправедливо, прийнятне - неприйнятне, свобода - обмеження свободи, відповідність нормам поведінки* і т.д.);
- 9) оцінку уподобання - міське середовище *подобається - не подобається* суб'єкту. У сучасному світі частиною світогляду й загальнолюдської культури є повага до різних культур і толерантність до різних естетичних смаків, що власне і призвело автора до виділення оцінки уподобання. Термін **естетичні уподобання** широко використовується в зарубіжних дослідженнях, під ним розуміється схильність людини до вибірковості, прихильності якийсь властивості об'єкта або певному предметові, в результаті чого деякі об'єкти йому подобаються більше, ніж інші. Уподобання можуть бути засновані на особистих або суспільних цінностях (особиста і суспільна експертиза в моделі естетичного сприйняття [7]), смаку, моді чи упередженості індивіда.

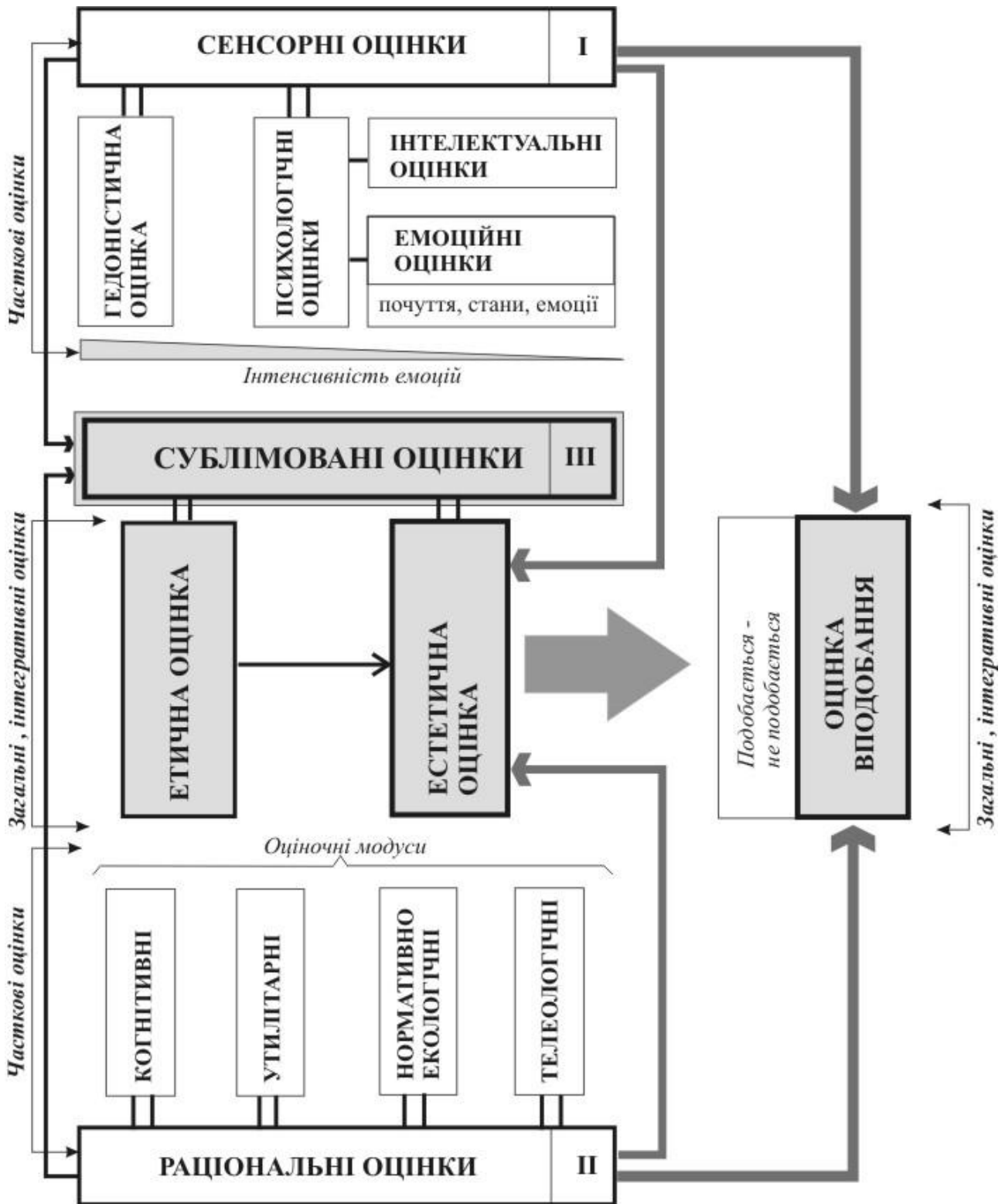

Рис. 2. Структура естетичної оцінки міського середовища

Сублімовані оцінки включають частково оцінні ознаки і заміщають частину ознак, інтегруючи їх в нове якісне значення. В мові інтеграція атрибутів розповсюджується на всі оціночні ознаки. Наприклад, ознака

затишне середовище поєднує суму таких ознак – *зручне, невеличке середовище, що викликає почуття спокою і захищеності*. Цьому можуть відповідати такі якості забудови: невисока поверховість будинків, деталізація фасадних площин будівель, неширока вулиця або замкнений двір, камерний масштаб простору, наявність благоустрою та озеленення.

Кожному з частково оціночних значень відповідають групи ознак з боку об'єкта, кожна ознака має відповідні критерії оцінки. Всі оціночні ознаки пов'язані з атрибутами міського середовища: його архітектурою, функціональним призначенням, організацією і морфологією міських просторів, композицією, значенням архітектурних елементів і т.д. Окремі атрибути середовища входять до оціночних значень як сенсорних, так і раціональних оцінок.

Насправді всі оцінки переплетені між собою, мають складні залежності взаємодії, структурування їх виконано з методичною метою вивчення і виявлення естетичних якостей міського середовища. Внаслідок складності міського середовища проста сума позитивних часткових оцінок не гарантує позитивну естетичну оцінку, єдина негативна ознака може перекреслити всі інші позитивні оцінки. А позитивна естетична оцінка не гарантує позитивну оцінку уподобання, невідповідність етичним нормам і судженням власного смаку можуть звести оцінку до негативного значення. Тоді суб'єкт відмічає, що об'єкт красивий, але йому не подобається. Ще необхідно сказати про вплив етичної оцінки на естетичну. Цей взаємозв'язок пояснюється калокагатівністю естетики на рівні суспільства (єдність добра і краси), що визнано більшістю філософів.

Емоційні оцінки середовища потребують окремої уваги та додаткового вивчення. Вони настільки різноманітні, що єдності в їх класифікаціях немає. Найбільш поширеною класифікацією є критерії оцінок в методі семантичного диференціала Ч. Осгуда, що дозволяє виміряти і порівняти між собою емоційний вплив об'єктів. Дослідження показали, що при оцінці будь-яких об'єктів (картин, понять, звуків, кольорів, будівель) зберігаються чотири критерії (наводиться за матеріалами [8, с.52-55]): критерій оцінки (*приємний-неприємний, гарний - негарний, чистий - брудний, добрий - жорстокий*), критерій сили (*владний - поступливий, сильний - слабкий, масивний - дрібний, міцний - тендітний*), критерій активності (*збудливий - заспокійливий, швидкий-повільний, монотонний-різкий, енергійний-млявий*) та критерій домінування (*контролюючий - контрольований, домінуючий - покірливий, впливовий - підлеглий, незалежний - залежний*).

У цьому зв'язку інтерес представляє дослідження В. Мейера (Meyer WO, 1978), в якому дано список можливих значень пов'язаних із середовищем,

отриманий ним в результаті аналізу багатьох робіт (наводиться за матеріалами [8, с.82-84]). Важливо ще те, що Мейєр дає перелік не емоційних станів, а почуттів - більш постійних відчуттів і станів, що виникають у людини з результаті тривалої взаємодії з середовищем або адаптації до нього: *почуття місця, почуття зв'язку, почуття ідентифікації, почуття орієнтації, почуття історії, передчуття пригоди, почуття приїзду, почуття задоволення, почуття самоти, почуття порядку, почуття природного, почуття унікального, почуття масштабу, почуття амбівалентності, почуття можливості, почуття таємниці, почуття спокою, почуття участі*. Подібні почуття складаються в результаті неодноразових взаємодій із середовищем і, накопичуючи емоційний досвід людини, в свою чергу будуть впливати на оцінку як уже знайомого, так і незнайомого середовища.

Оцінка пов'язана, як уже говорилося вище, зі шкалою оцінок. Для всіх оцінок важко знайти межу в протилежних значеннях «+» і «-» та межі нейтрального, тому значення оціночних шкал є розмитими множинами. Шкала оцінок залежить від природи об'єкта, але визначають оцінку суб'єктивні фактори - суспільна і особиста експертиза: індивідуальний мегаобраз світу та ціннісна картина світу суб'єкта, попередній феноменологічний досвід [7]. Пам'ять суб'єкта вже містить паттерни краси, які визначають естетичну норму індивіда. І хоча естетична норма суб'єкта пов'язана із загальноприйнятими в даному суспільстві цінностями, естетичною культурою соціальної групи, до якої належить суб'єкт, необхідно сказати, що ступінь впливу цінностей суспільства на окрему людину також різний. Люди інституційного типу слідуєть культурним нормам, люди імпульсивного типу схильні до зламу стереотипів, а ситуаційний психологічний контекст дії суб'єкта як одного типу, так і іншого може бути різним в різних обставинах. Норми і цінності суспільства також досить рухливі в часі, розгляд їх структури і еволюції складає окрему задачу. Але в будь-якому випадку норма в шкалі оцінок буде відображає ознакові характеристики стереотипу об'єкту, що оцінюється.

Висновки. Таким чином, запропонована структура естетичної оцінки міського середовища, що визначена на підставі аналізу наукових досліджень та інформаційної моделі естетичного сприйняття [7]. Вона відповідає класифікації оцінних значень, яка визначена в мові, що підтверджує правомірність структури, оскільки в основі лежить одна і та ж природа ціннісних відносин людини з предметним світом. Але міське середовище як життєве середовище людини – складний багатокритеріальний об'єкт для оцінки, в його естетичній оцінці всі типи оцінок взаємодіють і перетинаються. У цьому і полягає особливість оцінки міського середовища. **Перспективу подальших досліджень** становить вивчення факторної залежності між частковими і

сублімованими оцінками міського середовища та ознаками міського середовища.

Література

1. Jack L. Nasar. The Evaluative Image of the City/ Jack L. Nasar- Sage Publications, 1988. – 182p.
2. Эстетические ценности предметно-пространственной среды/ А.В.Иконников, М.С. Каган, В.Р. Пилипенко и др.: Под ред. А.В. Иконникова. – М.: Стройиздат, 1990. – 335 с.: ил.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки: изд.- 4-е. / Вольф Е.М. – М: Книжный дом «ЛИБОРКОМ», 2009. – 280с.
4. Арутюнова Н.Д. Аксиология в механизмах жизни и языка//Проблемы структурной лингвистики, 1982. – М.: Наука, 1984. – 335 с.: ил.
5. Александров Н.Н. Эстетика. Курс лекций / Александров Н.Н. – М: Издательство Академии Тринитаризма, 2011. – 365с.
6. Потебня А. Эстетика и поэтика. / Потебня А. – М: Искусство, 1976. – с. 96-143.
7. Осиченко Г.О. Модель естетичного сприйняття міського середовища / Г.О. Осиченко// Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник. – К.: КНУБА, 2012. – Вип. 29. – с. 263 - 270.
8. Штейнбах Х.Э., Еленский В.И. Психология жизненного пространства / Штейнбах Х.Э., Еленский В.И. – СПб: Речь, 2004. – с. 52-84.

Аннотация

В статье определена структура эстетической оценки городской среды, которая состоит из частных оценок: рациональных и сенсорных. Эстетическая оценка относится к сублимированным оценкам, замещающим частные оценки, интегрируя их в новое качество.

Ключевые слова: эстетическая оценка, городская среда, эстетические предпочтения, рациональные оценки, сенсорные оценки, сублимированные оценки.

Annotation

The article defines the structure of aesthetic evaluation of the urban environment, which consists of partial evaluation: rational and sensor. Aesthetic evaluation is sublimated evaluations, which substitute partial evaluation, integrating them into a new position.

Keywords: aesthetic evaluation, the urban environment, aesthetic preferences, rational evaluation, sensory evaluation, sublimated assessment.